

„Wojna, śmiech, polityka. Wędrówki po tematach polskiej literatury nowoczesnej” – Maciej Urbanowski

Nakładem wydawnictwa Instytutu Literatury ukazała się nowa pozycja z serii „Biblioteka Krytyki Literackiej Kwartalnika «Nowy Napis»” pt. „Wojna, śmiech, polityka. Wędrówki po tematach polskiej literatury nowoczesnej” autorstwa Macieja Urbanowskiego.

Tytuł: *Wojna, śmiech, polityka. Wędrówki po tematach polskiej literatury nowoczesnej*

Autor: Maciej Urbanowski

Liczba stron: 387

Okładka: miękka

Data wydania: 2023

ISBN: 978-83-67602-19-8

Książka jest dostępna na stronie wydawcy

Niniejszy tom jest w znacznej mierze wyborem tekstów z książek, które publikowałem w latach 2001–2020. Kilka artykułów – są to z reguły teksty najnowsze – pochodzi z tomów zbiorowych lub czasopism, przede wszystkim z „Arcanów”, z którymi jestem związany od 1995 roku. Krytyką literacką zajmuję się jeszcze dłużej, bo od roku 1990.

O wyborze takich, a nie innych tekstów ze sporego, jak się okazuje, krytycznoliterackiego i historycznoliterackiego „urobku”, zdecydowało subiektywne przekonanie autora o ich ważności, zwłaszcza pamięć o tym, że spotkały się one swego czasu z żywszym przyjęciem czytelników albo że były przywoływane przez innych krytyków czy historyków. Ale istotne było i to, aby wybór padł na teksty poruszające problematykę, mogącą zainteresować wyobrażonych czytelników serii, w której książka się ukazuje, czyli licealistów, studentów, może także ich nauczycieli. Stąd raczej klasycy: Bruno Schulz, Zbigniew Herbert czy Konstanty Ildefons Gałczyński, a nie – na przykład – Michał Kryspin Pawlikowski, Janusz Krasiński albo Jan Emil Skiwski, o których też często i chętnie pisywałem. Zainteresowani nieobecnymi tu twórcami mogą sięgnąć do kilku książek autora z dawniejszych lat.

Tak skonstruowany tom jest w jakiejś mierze autoportretem pewnego czytelnika, zapisem jego literackich fascynacji i książkowych przygód, swego rodzaju lekcją tego, jaką literaturę czytał i jak ją czytał w ciągu ostatnich dekad, a także – po co to robił. Na pewno ten czytelnik łączył perspektywę i warsztat historyka literatury z temperamentem krytyka literackiego, co widać w tym zbiorze. Studia i przeglądy o ambicjach syntezy zderzają się tu z recenzjami, a perspektywa makroliteracka z literackimi studiami przypadku, czyli lekturą pojedynczych utworów. Czy jest to spójne, czy podejmowane przez tego czytelnika wybory były trafne i czy je przekonująco uzasadniał, nie mnie oceniać. Pomijając sprawy redakcyjne, nie poprawiałem jednak żadnego z zamieszczonych tu tekstów – ich aktualność może być równie ciekawa, co ich związek z dawnymi już emocjami badacza i krytyka w jednym.

Tom ten jest jednak również – przynajmniej mam taką nadzieję – portretem literatury polskiej ostatnich stu lat, literatury coraz częściej nazywanej mianem nowoczesnej. Portretem-mozaiką, bo składa się nań kilkadziesiąt tekstów, z których każdy stanowi odrębną całość. Tym niemniej zebrane razem dają one chyba zarys pewnej całości i ukazują ciągłość naszej literatury. Widzę tę ciągłość chociażby w ponawianiu tematów, które stały się tytułami kolejnych części niniejszej książki. Są to tematy dla mnie najciekawsze, ale też istotne dla polskich pisarzy i – tak sądzę – decydujące o odrębności, wyjątkowości naszej literatury i tego, jak rozumiała ona nowoczesność. Nie zmienia to oczywiście tego, że polska literatura nowoczesna była pełna innych, czasem równie ważnych tematów.

Podtytuł książki – *Wędrówki po tematach* – jest zapożyczony od Kazimierza Wyki i nawiązuje do tytułu jego znanej książki z 1971 roku: *Wędrując po tematach*. Czy Wyka zainspirował się tytułem studium Jerzego Stempowskiego *Nowe marzenia samotnego wędrowca*, wydanego w 1935 roku? Tego nie wiem, ale o swoich „wędrówkach literackich” pisał już w roku 1838 Józef Ignacy Kraszewski. Metafora czytania jako wędrowania jest więc tyleż dawna, co popularna i poręczna. Sygnalizuje ona na pewno procesualny, dynamiczny, ale i nieciągły charakter owych czynności. Może także ich przygodność oraz indywidualny charakter? Na pewno przywodzi ona na myśl niespieszność, z jaką wędrowiec zwiedza w trakcie swej wędrówki świat. Wędrówka bywa wycieczką, ale czasem jest rekonesansem, czyli rozpoznaniem terenu jeszcze nieoswojonego poznawczo. Są z nią związane wysiłek fizyczny i poznawczy, ale zarazem rozrywka i przyjemność, co nie wyklucza wpisanych niekiedy w wędrówkę ryzyka i niebezpieczeństwa. Dzisiaj odczuwam też w niej rodzaj nienowoczesności.

Temat z kolei jest tu rozumiany tyleż szeroko, co zdroworozsądkowo. Nie staram się go definiować, na pewno też nie uprawiam tutaj krytyki tematycznej w takim rozumieniu, jakie terminowi temu nadali Francuzi, między innymi Georges Poulet czy Gaston Bachelard. Temat tutaj to zarówno, jak chce słownik terminów literackich, zespół motywów stanowiących ośrodek świata przedstawionego danego dzieła i powracających w szeregu dzieł literackich, jak i problem, idea, zagadnienie, nawet wydarzenie...

Mam nadzieję, że czytelnik moich dawnych i nowych wędrówek po literaturze polskiej odniesie z nich korzyść i przyjemność podobną tej, jaką odczuwał ich autor.

(Maciej Urbanowski, *Słowo wstępne*)

Spis treści:

Słowo wstępne / 5

POLITYKA

Generał Barcz zdobywa władzę / 9

1. „Kamień zamiast chleba”? / 9

2. Kaden i dzień dzisiejszy / 11

3. Trzy lektury / 14

Bruno Schulz i polityka / 19

Ciemność i pustka? Kilka uwag o *Pieśniach o szalonej ulicy*

Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego / 47

Substancja. O Zbigniewie Herbercie / 61

Rewolucja konserwatywna. Literatura prawicowa w Polsce po roku 1989 / 70

Nasza mała apokalipsa. O powieściach Bronisława Wildsteina / 89

1. Dolina Nicości, czyli Return (z PRL) / 89
2. Saga rodziny Broków / 95
3. Kryminał i głębsze znaczenie / 103

WOJNA

Stanisława Rembeka dwie powieści o wojnie / 111

Sen sielski Józefa Czechowicza. Próba lustracji / 134

Nieznany liryk prozą Zdzisława Stroińskiego / 147

Jarosław Marek Rymkiewicz wobec pokolenia wojennego / 155

Partyzant prawdy. O wierszach Krzysztofa Koehlera / 164

Zaskoczenie i zachwyt. Dwie laudacje Nad Zbruczem Wiesława Helaka / 171

KOMUNIZM

Myśl antykomunistyczna w literaturze polskiej 1939–1989 / 183

Dlaczego Ksawery Pruszyński zadedykował W czerwonej Hiszpanii Eugeniuszowi Małaczewskiemu? / 196

Pamięć komunizmu w najnowszej literaturze polskiej / 208

Rewolucja cynizmu. Na marginesie lektury powieści Andrzeja Zaniewskiego i Andrzeja Stasiuka / 225

Szyfrowe prace (w roku 1965). O Madame Antoniego Libery / 231

ROMANTYZM

Kilka uwag o Polaku-katoliku w prozie Floriana Czarnyszewicza / 237

Adam Mickiewicz w literaturze polskiej po 1989 roku / 248

Teologia narodu Wojciecha Wencla / 265

1. Co to jest teologia narodu? / 265
2. „Brednie oszalałego z rozpaczy patrioty”? / 266
3. Zgłębianie małej ojczyzny / 267
4. „Piszę o tobie Polsko wciąż ten sam wiersz” / 270
5. „Wspólnota pejzażu i bolesnego losu” / 275
6. Mesjanizm? / 279

Czytając Epigonię Wojciecha Wencla / 283

1. Pod Krzyża znakiem... / 283
2. Epigonia, epigonizm, epigon / 284
3. Wiersze-nieśmiertelniki / 289

ŚMIECH

Gest śmiechu w literaturze dwudziestolecia międzywojennego.

Rekonesans / 293

„Przez włosy radość wielka mi się dymi”. Doświadczenie radości w literaturze polskiej XX wieku / 306

„Tak lubię te ich śmiechy i dowcip”. O Andrzeju Bobkowskim / 325

Pilch śmieszy / 346

1. Skandalista Jerzy Pilch / 346
2. Z czego się śmiejecie / 347
3. Za(ch)wiana tożsamość / 348
4. Cień Schulza / 350
5. Felietonizacja powieści? / 351
6. Śmiech nowej Polski / 353

O komediach Wojciecha Tomczyka / 356

Nota edytorska / 369

Nota o autorze / 373

Od wydawcy / 375

Streszczenie / 377

Summary / 379

Indeks nazwisk / 381